

Szirtes Artúr: Új-Zéland, mint „korunk legfejlettebb szocialisztikus állam- szervezete” *

I. Az ország- földrajzi helyzete és rövid története

mai *Dominium of New-Zealand* három nagy szigetből és több kisebb szigetcsoporthból áll. Székhelye: Wellington, a déli sarktól 41°-nyira fekszik. A három fősziget — North Island, Middle Island, Stewart Island — összesen 4330 mértföld hosszú; a North Island hossza: 2200; a Middle Island-é 2000; a Stewart-é 130 mértföld; kiterjedésük összesen 102.993 négyzetmértföld.

Lakossága az 1906-iki számlálás szerint 888.639 fehér és 47.731 bennszülött (*Maori*). Az 1908-iki számlálás szerint már 937.587 a letelepedett fehérek száma; a bennszülött maori faj kiveszőben van. Gisborne azt mondja, hogy az ország ősi idők óta fogva „kolonizálásra” volt teremtve. Szórványosan lakta egy barbár faj; állat alig tenyésztett rajta, vadállatok és ártalmas csúszó-mászók pedig épen-séggel nem voltak rajta találhatóak. Az ország földrajzi helyzete és

* E kérdés feldolgozásánál, melynek deskriptív szociológiai irodalmát a londoni *British Museum*-könyvtárban s az oxfordi *Baudleian-library*-ban levő, idevonatkozó iratok és a londoni *High Commissioner for New-Zealand* szivesége folytán rendelkezésemre bocsátott kiadványok alapján tanultam át, leg-lényegesebb forrásaim a következők voltak:

W. Gisborne: *Colony of New-Zealand* (1891).

W. Gisborne: *New-Zealand rulers* (1897).

The Fabian Society: *The State and its functions in New-Zealand* (London, 1896).

Andre Siegfried: *La démocratie en Nouvelle-Zélande* (Paris, A. Colin, 1904).

Rewes (W. P.): *New-Zealand* (1908).

Loughnan (R. A.): *New Zealand at home* (London, George Newnes, 1908):

Gorst: *New-Zealand revisited* (1908).

The official Yearbook's of New Zealand (1890—1908).

Journal of the Department of labour (Wellington).

James Cowan: *New-Zealand or Ao-Teä-Roa*. (Wellington, 1908).

természetrzaji sajátosságai folytán mérsékelt és változatos volt éghajlata, termékeny talaja. Számos kitűnő kikötőhely és egyéb tengerészeti előnyök a szigetcsoportot nagy kereskedelmi telepnek szánták. Növényvilágában temérdek ipari vagy lappangott, fa és ásványvilága, termőföldjének változatossága, halászatra, mezőgazdaságra, földművelésre és gyári iparra való alkalmatlansága egyaránt nagy jövőt jósoltak. Hegyeinek, völgyeinek, erdeinek, tavainak és folyóinak festői elhelyezése egyaránt sikeres kilátásokkal buzdították a kolonizáció és a kultúra működését.

Amennyire az adatok szerint megállapítható, valószínűleg a holland Tasman volt 1642-ben az ország első európai felfedezője. E felfedezés idején az országot 150.000 maori lakta, kik főleg az északi szigeten tartózkodtak. Kannibál, heves, bosszúálló és folytonos harcban élő, de dolgos és tehetséges nép, mely a szigeten elszórtan *Pah*-knak nevezett falvakban élt.

Az első tömeges európai letelepedés 1814-ben történt az *English Church Missionary Society* részéről. Ez a társaság készítette elő a telepítés munkáját: tagjai írásra, olvasásra és az angol nyelvre tanították a bennszülötteket, kereskedelmet fejlesztettek ki az ország és a szomszéd, ekkor már brit fenhatóság alatt levő New-South-Wales közt, megkezdtek a földek „megvásárlását” a bennszülöttektől.

Előzőleg, 1769-ben —minthogy Franciaország is erősen pályázott a szigetekre — Cook kapitány III. György nevében ráteszi kezét Új-Zélandra és 1787-ben az ország már mint New-South-Wales leendő kiegészítő része jelentkezik.

Az angol telepítés munkája teljes erővel IV. Vilmos alatt kezdődik, mely munkában főleg a *New-Zealand Company of English Colonisation* tevékenységéé az oroszlanrész.

Az 1839-iki nagyszabású telepítési munkálatok után végre Hobson kapitány kihirdeti a proklamáció t, melynek értelmében Viktória királynő szuverenitása Új-Zéland fölött véglegessé lett, a föld birtokosai megtartották eredeti jogaikat, de földjeik eladása esetén a brit koronát elővásárlási jog illeti meg; Új-Zéland lakói ennek ellenében az angol király protekciója alá kerülnek és angol alattvalókká lesznek. Ez a proklamáció a híres *Treaty of Waitangi*.

Az ország mindez ideig mint New-South-Wales kiegészítő része jelentkezik. 1840. november 16-ikán azonban Új-Zéland New-South-Walestől független, önálló kolónia lesz. Ugyanez évben 1200 angol (részben önálló és egyedülálló egyén, részben család) telepedik le az országban. A *Company of Colonisation* szakadatlanul dolgozik és 1841-ben megalkotja az erős *Nelson* kerületet. Helyzete azonban, minthogy magánosok társasága volt, egyre rosszabbodik a brit államot

Seventeenth Annual Report of the Department of labour. 1908. (Wellington).

New-Zealand Handbook (London, Emmigrants' information office, May, 1933).

Az ország története és jelenlegi állapota rövid vázlatára kapcsán azt akarom kifejteni, hogy az ausztrálázsiai szigetcsoport államszervezeteinek legfejlettebbje egyáltalán nem tekinthető a szocializmus művének és diadalának: a szocialisztikus államszervezet keletkezésének és fennmaradásának főoka s főfeltétele a brit állam antiszociális — kapitalista — érdeke.

képviselő *Imperial Government*-el szemben. 1841-ben Hobson kormányzó már nagyban vásárolja a földeket az állam részére. A brit állam, helyesebben kormány és a brit kapitalisták társaságának e versenyében a *New-Zealand Company of Colonisation* helyzete a kormánnyal szemben egyre rosszabbodik, míg végre a kormány lesz a helyzet majdnem kizárólagos urává.

A kolónia a *Dominion of New-Zealand* nevet 1907. szeptember 7-én kapta.

II. Állami és társadalmi rend

A kolonizáció munkája ma már erősen szűnő félben van. Az 1896-iki törvény kizorítja a még bevándorolni akaró kínaiakat, kik tulajdonos kereskedőknek bizonyultak, 1899-ben pedig az ország jólétének fellendítésére nem alkalmas egyénekké (betegek, rovott múltúak stb.) szemben már általában megszorítják a bevándorlást. Az ipar és kereskedelem virágzik; az állami és társadalmi szervezet kialakult.

Az ország négy legnagyobb városa (Auckland 67.000 lakossal, Wellington, Christchurch és Dunedin) közül 1865-ig a legnagyobb, Auckland volt az ország székhelye. 1865 óta azonban az ország közepén fekvő s így közigazgatási szempontból kedvezőbb helyzetű Wellington a főváros.

Itt székel a *Governor*, az ország legelőkelőbbje, az angol korona képviselője. Ő szentesíti a képviselőtestület hozta törvényeket, ő a végrehajtó hatalom feje, ő a társadalmi élet irányító csillaga. Tevékenysége a szigetországban azonos az alkotmányos uralkodó tevékenységével: ő nyitja meg a parlamenti üléseket, olvassa a trónbeszédet, személye sérthetetlen és felelősségre nem vonható. Ő választja minisztereit, kik a nép kormányzói és — teljesen a brit alkotmány mintájára — felelősek a parlamentnek.

A kormányzó (Governor) Új-Zélandban mindenkor a legnagyobb népszerűségnek örvend. Noha alkotmány szerint meg van a *veto* joga, csak nagy ritkán él vele; csupán, ha oly törvények hozatnának, melyek Anglia érdekeit sértik, emeli fel tiltó szavát. Ez azonban csak nagy elvétve fordul elő. A kormányzó rendszerint meghajlik az ország akaratára előtt. Az ő feladata csupán, hogy a kolóniában Új-Zéland és Anglia összetartozóságát, az összbirodalom egységét képviselje. Az angolok azonban, nagyon bölcsen, a brit érdekek épségben tartásának keretén belül igyekeznek piacaiknak lehetőleg teljes autonómiát adni. A kormányzó e negatív szerepe igen természetes az új-zélandi szemében, aki — az alább kifejtendő okoknál fogva — a legnagyobb tisztelettel, sőt bámulattal vegyes hódolattal veszi körül magas személyiségét. Az angol kormánytól húzott jövedelméhez a parlament évenkénti megszavazása alapján Új-Zéland évi 175.000 kor.-val járul.

Ő választja az ú. n. *Legislative Council* tagjait. Ez a testület, mely 45 tagból áll, eredetileg az angol felsőháznak kívánt mása lenni. Minthogy azonban nem arisztokratákból alakult, a Lordok házához semmiképp sem hasonlítható. (Minthogy nem a nép választja tagjait, a francia Sénat-hoz sem hasonlítható.) Jelentőségét lassan teljesen elveszti; ma már úgyszólván gépiesen járul a törvények hozásához.

A törvényeket ugyanis voltakép a *House of Representatives* hozza. Ez a testület teljesen a londoni *House of Commons* mása. Teljesen e londoni alsóház mintájára tartja üléseit és alkotta meg házszabályait. 80 tagból áll; ezek közül 76 fehér és 4 maori. (E bennszülöttek, noha ilyenformán némi képviseletet nyernek is az országgyűlésen, teljesen el vannak nyomva. Nehéz küzdelemmel ugyan, — a legvéresebb pont az 1860-iki *Waitara* háború volt — sikerült őket teljesen leigázni. Az 1870-iki háború óta teljes a béke. A maorik szorgalmasan dolgoznak a brit érdekek szolgálatában és testük hasznos munkáját csöndesen bocsájtják a sziget új urai rendelkezésére. Számuk azonban egyre apad és lassanként teljesen kihalnak.)

A képviselő testület e 80 tagját a nép választja és pedig általános választói jog* útján, melyet 1893 óta** a nők is gyakorolnak.

Új-Zéland volt az első, az ausztrálázsiai kolóniák között, mely a nőknek szavazati jogot adott, és pedig minden különösebb zajos vagy küzdelmes előzetes eseménysorozat nélkül. Az eszme természetes, mint majdnem minden reformeszme, Európából jött. Míg azonban az öreg Európában minden modern reformeszmének évszázados talajban gyökeredző konzervatizmussal kell hosszú ideig és véresen küzdenie, addig a tizenkilencedik század második felében keletkezett és fejlődött ez állami és társadalmi szervezetben minden valamire való reformeszme az európai mozgalmakat megelőzőleg, a legnagyobb könnyedséggel és a legrövidebb idő alatt valósul meg. Így a nők szavazati jogának kivívása is. A *Women's Christian Temperance Union* és a *Canterbury Women's Institute* voltak az 1893-iki eredmény előharcosai és rövid néhány évi munkálatok után 1893. nov. 23-án a legnagyobb nyugalomban 90.000 nő szavazott le. A szavazó nők aránya a nagykorú, szavazatképes nők számához a következőkép állt: 1893-ban 139.471 szavazatképes nő közül 90.290 szavazott (úri nők és szakácsnők egyaránt szavaznak); 1905-ben 226.933 szavazatképes nő közül 175.046 szavazott.*** 1899-ben megalakult az összes női politikai egyesületeket egybefoglaló *National Council of the Women*, melynek célja, hogy a nők politikai akaratának azonos irányt adjon. A nők politikai, önálló tevékenysége Új-Zélandban ma már, mint természetes, teljesen elismert, noha a nők politikai befolyása nem nagy. A politikai helyzet 1893 óta úgyszólván semmiben sem változott a nők politikai befolyásának hatása alatt, mondja Loughnan. A női politikai egyesületek azonban erősen dolgoznak és inüködésük eredményeit betetőzve csak akkor fogják látni, ha az Országgyűlésen nők épen úgy helyet fognak foglalhatni, mint ahogy a helyhatósági területek tagjaivá ma már minden akadály nélkül választhatók. (Volt már női polgármesterük is.) Ez eredmények ellenére is azonban a születési percent növekvőben van és Új-Zéland női ma is épen olyan jó anyáknak, feleségeknek és testvéreknek bizonyulnak, mint aminők voltak, mikor még nem szavazhattak.

* Minden európai is, ki egy évig lakik valamely területben, választói jogot gyakorolhat.

** *Electoral Act*.

*** Loughnan: *New-Zealand at home*.

Az általános választói jog segítségével a munkások többsége legyőzte a munkaadó kisebbséget. A házban főleg kisiparosok és munkások ülnek. Azonban a munkáskerületeket nem egyszer ügyvéd, tanár, vagy orvos is képviseli; a munkások nem ragaszkodnak föltétlenül ahhoz, hogy képviselőjük is munkás legyen, csak azt kívánják tőle, hogy érdekeiket kellően képviselje.

A munkásosztály mind hatalmasabbá és befolyásosabbá lesz. Új-Zélandban minden a munkásság érdekében történik.

A brit állam és ennek révén az új-zélandi kormány célja eredettől az, hogy Új-Zélandban oly állapotokat teremtsen, melyek kizárják a nagy tőkék felhalmozódását az egyesek kezében. Csak egy nagy tőkés legyen: az új-zélandi, helyesebben a hatalmas angol állam. Nem csuda tehát, ha ily törekvésekkel a társadalom „demokratikussá” vedlik, ha „demokratikus szellem” fejlődik ki és „szocialisztikus” színű intézmények születnek.

Különösen Richard John Seddon miniszterelnöksége alatt alkoták a ma érvényben levő nagyszabású és kitűnő munkásvédelmi törvényhozást, melyet novelláris úton és önálló törvények formájában ma is egyre tökéletesítenek és kiegészítenek. E törvénycsoportok legnevezetesebbjei a *Factories Acts*, a *Shops and Offices Acts* és az *Industrial conciliation and arbitration Act*.

Az első két csoportba tartozó főtörvények részletesen szabályozzák a gyárak és üzletek feletti szigorú állami felügyeletet, a műhelyek lehető tökéletes higiéniját, a házi ipar feletti részletes felügyeletet, stb. A munkaidő napi nyolc óra, mely heti 45 órát jelent; e heti maximális munkaidő csak férfiaknál emelkedhetik heti 48 órára. 14 éven alóli gyermek gyárban nem dolgozhat; 14 és 16 év közötti pedig csupán külön felügyelői (állami) engedéllyel. Ugyancsak felügyelői beleegyezéssel végezhetnek nők és gyermekek többletmunkát, mely napi 3 órát meg nem haladhat és a heti 12 kor. 50 f-t meg nem haladó béreknél óránknél 60 f-el, az ezt meghaladóknál pedig 90 f-el fizettetik. Minden üzlet köteles a teljes vasárnap munkaszüneten felül hetenként egyszer délután 1 órakor zárni. Minden hivatal (kivéve a hajózási, szállítási, posta és távírda, vasúti és egyéb hasonló jellegű hivatalokat) naponta 5 órakor és szombatnként 1 órakor délután köteles zárni.

Az *Industrial conciliation and arbitration Act* teljesen kizár minden sztrájkot. Az ország e törvény szerint 7 iparkerületre oszlik, mindegyikben egy *Board of conciliation* van, melynek feladata a munkások és munkaadók békéltetése. Minden vita esetén kötelező e hatóság előtt a megjelenés. Felebbezési hatóság a *Special Board*, mely előtt akkor kell megjelenni, ha a *Board of Conciliation* előtt nem tudtak a felek megegyezni. Ha itt sem jön létre egyezés, a felek egy legfelsőbb hatóság előtt kötelesek megjelenni. Ez a legfelsőbb bíróság két tagból és egy bírói képzettségű elnökből áll, kiket 3—3 évre a kormány küld ki; az alsóbb hatóságok e legfelsőbb hatóság döntéseit irányadóul kötelesek tartani. A feleknek e bíróság előtt személyesen kell megjelenniök és határozatának kötelesek magukat föltétlenül alávetni. E határozat megsértésének büntetése kb. 12.500 kor.-ig terjedhető

pénzbüntetés. Sztrájk +vagy *lock out* legkisebb büntetése 50 £ sterling (kb. 1250 kor.). E legfelsőbb bíróság határozatai minden iparágban részletesen szabályozzák a törvény által nem szabályozott viszonyokat. Ha a munkaadó nem engedelmeskedik e határozatnak, becsukhatja boltját; ha a munkás nem engedelmeskedik, kénytelen más iparágra átmenni, mert a régiiben csupán a legfelsőbb határozatnak megfelelőleg működhet.

Az állam, mint munkaadó egyébként részben közvetlenül, részben közvetve szerepel. Közvetlen a szerepe a munkaügyi minisztérium (*State Department of labour*) révén, mely a munkaügyi igazgatás legfelsőbb és központi közege, élén a *Minister of labour*-al. A munkaügyi minisztérium — tehát maga a kormány — nyilvántartja az összes iparágak munkaviszonyait és minden munkását, a netalán mutakozó munkahiányt vagy munkafölösleget, ipari reformokat, ipari baleseteket stb., és mindenkor azonnal megteszi a szükséges lépéseket a netán megbillent egyensúly helyreállítására. Havonta kiadja a *Journal of the Department of Labour*-t, mely folyóirat alakjában hozza az egyes munkaágakban a lefolyt hóban és az egyes kerületekben észlelt munkaviszonyok (elfoglaltság, hangulat, új munkások, munkabérek stb.) statisztikáját, közli a legfelsőbb munkásügyi bíróság döntéseit és kritikai cikkeket tesz közzé bel- és külföldi munkaviszonyokról. Az egyes munkás pedig mindenkor nyugodtan fordulhat panaszával egyenesen a kormányhoz.

Közvetett az államnak, mint munkaadónak szerepe annyiban, hogy az összes munka- és cselédközvetítő intézetek állami igazgatás, illetve felügyelet alatt állnak.

De közvetett, főleg a földművelésügyi minisztériumának (*Department of Agriculture*) munkássága folytán, melynek révén az állam kisasajátítási jogánál fogva megvásárolja a nagybirtokokat, az így összevásárolt földeket parcellázza, megszbaja a maximális területet, mely egy család (illetve birtokos) kezében lehet* és az egyes kisebb parcellát hosszú időn át törlesztendő igen mérsékelt vételárért megművelés kikötése mellett „tulajdonul” adja.** A kormány e minisztériumai révén azonban nemcsak munkát, földet szerez polgárának, de a földet művelni akarónak, továbbá önálló háztartást alapítani és házat építeni akaró egyéb munkásának a szükséges föld megvételére, illetve ház felépítésére olcsó, igen könnyen törleszthető állami kölcsönt is ad.*** Ily módon — meg lévén szabva a földbirtok maximális nagysága — ki van zárva Új-Zélandban a „nagybirtokos” osztály keletkezése, viszont a földműves és egyéb munkás minden körülmények közt megszerezheti jövedelmező munkáját és gazdaságát. (1907, évi okt. 31-én 73.367 ilyen államilag létesített nagyobb gazdaság volt az országban.† Az államnak az itt-ott még létező nagybirtokosok földjén megfelelő kártérítés („vételár”) ellenében széleskörű kisasajátítási joga van, a szabad föld fölött pedig korlátlanul rendelkezik. Az országban ugyanis még

* 1. osztályú föld 640 acres, 2-od minőségű 2000 acres, 3-ad minőségű 5000 acres.

** Alaptörvény: „*The Land Act, 1908.*” — L. teljes részletességgel: *Official Year-Book. New-Zeland, 1908.*

*** *Advances to Workers Act, 1906.*

† *L. Agriculture in New-Zeland, Wellington, 1908.*

mindig nagy mennyiségben van megműveletlen és uratlan (*unoccupied*) terület, melyet sűrű gaz és buja rétek födnek; ezeket csak az állam irthatja és telepítheti be.

Az államilag létesített és egyben mindenkor részletes és szigorú állami felügyelet alatt álló gazdaságok (*holdings*) és mintagazdaságok részére aztán kellő piacról is gondoskodik az állam. Hiszen a főcél az, hogy az ország termékeny földje és terményei legelsősorban Anglia számára a lehető legmegfelelőbbben dolgoztassanak fel. A termények legfőbb „vásárlója” tehát az új-zélandi kormány révén természetesen Anglia. Hogy miként történik ez a vásárlás, erről részletesebben alább lesz szó.

Ilyen módon az állami és társadalmi szervezet minden irányban demokratikus, sőt „szocialisztikus” színben fejlődik. Azonban ez a szocialisztikus jelleg nem szociáldemokratikus és egyáltalán nem radikális; a maga különös „államszocialisztikus” megnyilatkozásában legfeljebb talán az angol „fabianisták” ízlésének felelhet meg,

Mert abból a körülményből, hogy a magánvállalkozások sorsa Új-Zélandban igen kemény és a nagy tőkések helyzete egyáltalán nem irigylésre méltó, egyáltalán nem folyik, hogy az országban az „állami” és „magánüzemek” között valami éles megkülönböztetést is leljünk. Új-Zéland államának nem az a célja, hogy kivegyje a magántulajdont az egyesek kezéből, hanem csakis az, hogy a nagybirtokot, ha kell, kényszerű módon is elaprózza és kisbirtokok alakjában több kézbe adja, a nagytóke egyéb felhalmozódását pedig főleg ipari, kereskedelmi téren minden lehető módon megnehezítse, amennyire csak képes, lehetetlenné tegye. A földbirtokok elaprózását már érintett kisajátítási jogával éri el az állam.* így aztán az ország földbirtokai túlnyomó részben kisbirtokok, melyeknek az állam főleg annyiban kedvez, hogy adómentesekké teszi. így — az alább ismertetendő adórendszer folytán — a földbirtokoknak alig egy hatod része fizet földadót. Ugyancsak az adórendszer az állam egyik legerősebb fegyvere az ipari, kereskedelmi vállalkozásokkal szemben is. Bizonyos középmenyiségben alul levő jövedelmek teljesen adómentesek, míg a közepesnél magasabb vagyonok igen súlyosan adóztatnak meg. Az állam második fegyvere célja elérésére a szigorú állami felügyelet a munkások érdekében a munkaadóval szemben és a lehető legrészletesebb törvényhozás úgyszólván minden munkaág munkaviszonyai (idő, bér, helyiség, stb.) tekintetében. A munkauzóra, a nagy tőke e hatalmas forrása, Új-Zélandban teljesen ki van zárva. De nemcsak ilyen értelemben van megnehezítve a munkaadó sorsa, hanem az ismertetett *Industrial arbitration and conciliation Act* következtében a munkaadó a munkásnak nemcsak melléje, de majdnem alája van rendelve. Merüljön fel bár a legsemmitmondóbb nézeteltérés munkás és munkaadó közt, a munkás a dolgot felfújva a bírósághoz szaladhat, a per folyamán nem dolgozik (a *Trade-Union-októl* megkapja ez időre megélhetését), az elfoglalt munkaadót

* 1894-ben még körülbelül hat és fél millió koronát költött az állam ily jellegű kisajátítási célokra, Az erre szükséges összeget a parlament évenként szavazza meg. (Siegfried: *La démocratie en Nouvelle-Zélande*. 171. I.)

személyes megjelenésre kötelezi, kinek munkaidejéből így sokszor hetek vesznek el. A bíróság pedig mindenkor lehetőleg a munkásnak kedvez. A munkaadó könyvei, üzeme, helyisége állandó szigorú állami felügyelet és ellenőrzés tárgyai és a munkások mindenütt, mint a helyzet urai jelentkeznek. Ha így — a munkaadók és vállalkozók önálló elhatározása és kezdeményezése folytán — sok üzem állami kézbe megy is át, az állam célja mégsem az, hogy az üzemeket a maga kezében tulajdon alakjában összpontosítsa: a kezében fel-felgyülemelő vagyont apró részekben, olcsó pénzért, könnyű vételi feltételekkel itt-ott újból eladja és újból csak magánüzemeket létesít. A magánüzemekben azonban minden áron törekszik, hogy munkásnak és munkaadónak egyforma megélhetést nyújtson.

Látnivaló tehát, hogy inkább a magánüzemekre gyakorolt mindenható állami beavatkozás, mint a földnek és üzemeknek állami kézben való összpontosítása az, mellyel Új-Zéland állama kettős célját, a brit érdek kielégítését és ennek megvalósíthatására polgárai jóra való megélhetését, el akarja érni. Állami kézben legfőképp a „minta gazdaságok és üzemek” vannak, melyek a többieknek például kívánnak szolgálni. Állami kézben van továbbá majdnem minden, a munkásság érdekében szükséges lényeges intézmény: kitűnő kötelező munkásbiztosítás és betegsegélyezés, munkástakarékpénztárak és hitelintézetek, munkásehelyezés, munkaközvetítés stb. Állami és magánüzemek, főleg egyéni cégek, közkereseti és korlátolt felelősségű társaságok — *Company limited* — ugyanazon törvények, ugyanazon felügyelet, ugyanazon létezési feltételek alatt állnak.

Nagy tőkére így igen nehéz, majdnem lehetetlen Új-Zélandban szert tenni, de a megélhetési viszonyok jók.

A milliomot vagy milliárdost csupán a külföldi lapok révén és csupán mint fogalmat ismerik Új-Zélandban. A jövedelem elég arányosan oszlik el; aminthogy nincs semmiféle népességi torlódás a városok felé, úgy nem halmozódik fel a tőke sem egy-egy kézben. Nincs az országban ember, kinek vagyona a milliomosét megközelítené. A diplomás osztály — a honoratiorok — legjobbjai 500 £ és 5000 £ sterling között keresnek évente. A maximum, melyet az ügyvéd évi jövedelme elér: 1500 £; mérnököké: 250 £; bankáré: legföljebb 2000 £. Az állam szolgálatában levők közül alig van kettőnek 1000 £ sterlingnyi jövedelme; néhánynak jövedelme 400 és 800 £ között váltakozik; a legtöbb állami tisztviselő jövedelme pedig valamivel 300 fonton alul marad. Az arató munkás átlag napi 10 shillinget; a pásztor átlag heti 1 fontot keres.* Az átlagos jöve-

* Egyes főbb élelmicikkek árai:

1 b (font) kenyér	1 ³ / ₄ d. (1 d = 10 fillér)
„ m a r h a h ú s	6 „
„ b á r á n y h ú s	5 „
„ c u k o r	2 1 ¹ / ₂ „
t e a	9 „
„ v á j	8 „

** Levél postadíja a Britbirodalom bármely tartományába 10 fillér; sürgönydíj az országban igen olcsó; Európával kábelsürgönyi összeköttetés. Szállás és ellátás nagyobb városokban heti 15 sh.—25 sh.-ért, vidéken 12—18 sh.-ért kapható.

delem, az egész lakosságot véve alapul, fejenként 44 £ sterling, amely igen magas összeg, tekintve hogy az összes többi országokban a legmagasabb átlagos jövedelem fejenként Ausztráliában van, hol 40 font, a legalacsonyabb Oroszországban van, hol 11 font 8 shill.-nyi évi jövedelem esik az egyévre.* A koldus Új-Zélandban teljesen ismeretlen.

Gyönyörű intézménye az országnak az öregek állami ellátása (*old age pensions*), mely szerint minden 65 éven felüli egyén, kinek a maga jóra való ellátására elegendő vagyona nincs, teljes és jó állami ellátásban részesül. Az ország e célból 72 kerületre oszlik (*deputy registrar*), melyek főigazgatósága Wellingtonban van. A 10 év óta életben levő intézmény célja, hogy az ország öregeinek életét minél kellemesebbé tegye. 1901/1902-ben pl. 5,186.700 kor.-t adott ellátásukra az állam. (A 65 éven felüliek átlag a lakosság 5%-át teszik.)**

Az adók közül elsősorban a be- és kiviteli vámok, mint adójellegű szolgáltatások, említendőek. Az ezekből befolyó összeg 1902-ben az összes állami jövedelem 37,93%-át tette; fentartásukhoz — mint-hogy az államnak évi 50—60 millió koronányi jövedelmet hajtának — az ország erősen ragaszkodik. Az adórendszer egyébként végtelenül demokratikus jellegű. Az egyes adónemek: földadó, jövedelmi adó és a szesz italokra kivetett fogyasztási adó. Az első az állam évi bevételeinek átlag 8%-át, a második átlag 4½%-át, a harmadik átlag 2—2½%-át teszi. A földadó progresszivitása abban áll, hogy minden földtulajdon, melynek értéke 12.500 koronát meg nem halad, teljesen adómentes; 37.500 kor. értéket meg nem haladó része mentes; 37.500 koronán felül, de 62.500 koronán alul levő értékű földtulajdon adómentes része már tetemesen kisebb, mint az előbbi osztályé; míg 62.500 kor. értéken felül nincsen már adómentes rész. Az ily értelemben kirovandó földadón kívül, mely csupán a nagy birtokra van súlyos mértékben megállapítva, van egy második fokozatos neme is a földadónak, mely 125.000 korona értéken felül fizetendő és az érték emelkedésének bizonyos aránya szerint 1 font sterling után 1 ½ fill.-től fokozatosan 20 fillérig emelkedik. Fokozatos a jövedelmi adó is. Minden évi 7200 koronán alul levő jövedelem teljesen adómentes. 7200 kor.-tól 32.000 kor.-ig minden 24 kor. után átlag 1 kor. 20 fill. fizetendő. Eme igen demokratikus jellegű két fő adónemhez járul a szesz italokon (különösen sörön) fennálló mérsékelt fogyasztási adó. Az állam azonban még ezzel az egyetlen fogyasztási adóval is igen enyhén terheli polgárait, kiket az alkohol élvezetétől inkább egyéb szociális úton és az italmérés jogának és módjának szigorú és helyes megrendszabályozásával igyekszik elszoktatni. Az alkoholizmus káros hatásai — a sikeres társadalmi küzdelem folytán — Új-Zélandban alig jelentkeznek és a jelentkezők is egyre enyhülnek.

Amerre az ember jár — írják az utazók — jól öltözött, vidám néppel találkozik, melyek legnagyobb része sok szobás, kertes, pitvaros,

* Loughnan: *New-Zealand at home*. 31 és köv. 11.

** L. bővebb részleteket az intézményről: Siegfried, i. m. 150 és köv. 11.

virágos külön házakban lakik egymagában és naponta háromszor eszik húst.

Az iskolák országszerte igen jók s az állam közoktatásra évenként 500.000 £ sterlinget költ; ami igen sok — a közjövödelmek $\frac{1}{10}$ -ede — különösen Angliához viszonyítva, hol a közoktatás ügyszólván az egész vonalon magánosok kezében van. 7—14 évig kötelező az állami népoktatás, amely kitűnő, ingyenes és a vallás tanításától ment. A középiskolákban igen mérsékeltek a díjak, melyek fizetését igen megkönnyítik a nagyszámú ösztöndíjak (*scholarships*). A felekezeti iskolák az állam részéről semmiféle támogatásban nem részesülnek. (A vallás tanítása az iskolai órákon kívül, továbbá magántanítók tartása, államilag engedélyezett magániskolák szervezése természetesen szabad.) Egyetemei — az angol college-rendszer mintájára szervezve, mely szerint az egyetem csak vizsgáztat, a tanítás azonban az egymással versenyző és az egyetemhez tartozó college-ekben folyik — jók és egyenlőkép nyitva állanak szegény és gazdag számára.*

Noha a lakosság a brit szigetekről odaszármazott angol, skót és ír, államvallássá vallása nem lett és állam s egyház teljesen elvannak egymástól különítve. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a lakosság nem vallásos. A legbefolyásosabb szekta persze az anglikán, aztán a presbiteriánus, aztán a katolikus.

De nemcsak vallásosságot, egyéb ősi tulajdonságot is hozott magával régi hazájából Új-Zéland népe. Ezek közül a legjellemzőbb az angol *snobizmus*.

Az országnak nincs arisztokráciája. Főntebb érintettem ennek a körülménynek az okát. Akiket Anglia a nagyobb mérvű telepítés ideje folyamán ez országba telepített, természetesen legnagyobbbrészt földműves és iparos, munkás elem volt, most pedig óvatosan ügyel, nehogy valamiképp arisztokratikus irányba fejlődjék a társadalmi és állami élet. A kormányzó rendszerint a kolónia egyetlen arisztokratája. A kormány osztja ugyan a *honorable* és *sir* címeket, ezek azonban csupán tiszteletbeli címek, nem nagyon gyakoriak és nem adnak a címzeteknek semminemű politikai befolyást. Ha azonban e kiválóságoknak politikai jelentőségük nincs is és ha a képviselőházban ülnek, teljesen egyenlők is a munkásképviselekkel, társadalmi tekintélyük igen nagy. Az angolszász faj, mely e szigetországot is lakja, sem nem szocialista, sem nem republikánus; ez a faj: *snob*. A „fölötte” álló társadalmi osztályokra egyáltalán nem tekint haraggal, még kevésbé akarja az osztálykülönbséget lerombolni. Mélységes tisztelettel tekint föl arra, kinek a társadalom vagy az állam valamely címet, magasabb rangot, vagy előnevet adott. Bámulattal rajongja körül a társadalom vezetőjét, a *leader of society*-t: a kormányzót; és tisztelettel majmolja a *sir*-ek, vagy *honorable*-ok és egyéb nemesség vagy előkelőségfélék társaságát. Látszik innen is, hogy a demokratikus, sőt szocialisztikus állapotok oka nem annyira a nép karakterében és belső, szociális okokban, mint inkább külső körülményekben keresendő.

* Az országnak igen nagy újságirodalma van. Összesen 211 lap jelenik meg Új-Zélandban: 55 napi, 64 heti, 27 havi lap.

Egy másik ősi tulajdonság, melyet a régi hazából, az *old country*-ból magukkal hoztak, nagy patriotizmusuk. Igaz ugyan, hogy az angol királyhoz való rendületlen ragaszkodás főoka az említett snobizmus, azonban az új-zélandi ősi hazájához egyébként is híven ragaszkodik. Az új-zélandi büszke önkormányzatára és a világ középpontjának érzi és tekinti új hazáját, azonban egyidejűleg büszke arra is, hogy az *Imperial Federation*-nak, a nagy birodalmi szövetségnek tagja. Érzi és tudja, hogy a birodalom napja és középpontja — Anglia — tartja össze a nagy birodalmat, hogy onnan az erő és a pénz, onnan az ősi kultúra és az évszázados tapasztalat. Azt mondja az új-zélandi „mi a király nevében kormányozzuk önmagunkat”^{*} és erre a furcsa dologra végtelenül büszke. Ausztráliának voltak rapszodikus pillanatai, amidőn nyíltan kifejezte Anglia-ellenes érzelmeit; Canada nem egyszer nyíltan örvendett az Egyesült-Államok sikeres küzdelmének; azonban Új-Zéland ma is tetőtől talpig Anglia és rendületlenül ragaszkodik a brit szigetországhoz. Immár harmadik generációját érte el Új-Zéland angolszász népessége és a mai lakosság három negyed része már az új hazában született, azonban büszkén beszél ma is mindenki Angliáról, mint öreg hazájáról (*old country, home*), melyet mindenkinek, aki csak teheti, meg kell egyszer életében néznie.

III. A fejlett állami és társadalmi rend okai

Már magából az ország rövid múltjának és társadalmi s államrendjének e vázlatából is kiviláglanak a fejlett állami és társadalmi rend keletkezésének és fejlődésének okai.

Ez okokat a következő rendben csoportosítanám:

Először: A legfontosabb és legmélyebb ok minden kétségen kívül a brit állami érdek.

Másodszor: A gyors és modern fejlődés második oka, mely a brit tendencia megvalósítását lehetővé tette, a régebbi szociális múlt hiánya.

Harmadszor: Nagyban elősegítette ez állapotok keletkezését az ország teljesen elszigetelt földrajzi fekvése.

Negyedszer: Mind e három előző ok következtében fejlődött ki az új-zélandi angolszász lakosság tipikus, különzerű karaktere, mely az események gyors menetét természetesen szintén nagyban elősegítette.

A brit állami érdek — amint már fentebb is volt róla említés — természetesen, mint minden gyarmatával szemben mindig az volt, hogy a gyarmatorszámban rejlő dús piacot mindenkor a lehető legteljesebben kiaknázza. De — különösen mióta az Egyesült-Államokkal történt példán okult — törekedett a brit kormány mindenkor arra is, hogy gyarmata lehető legteljesebb kiaknázása mellett — helyesebben: kiaknázása céljából — a gyarmatorszámban letelepített munkásainak lehetőleg jól menjen a dolga.

Mi sem természetesebb, mint hogy Nagybritannia ez érdekét

^{*} Loughnan: i. m. 219 l.

nem érthette volna el helyesebb úton, mint hogy a szigetországban demokráciát alapít. Ezt pedig főleg úgy érte el, hogy először is az új földre úgyszólván kizárólag hazát, földet, jobb megélhetést kereső földműves és munkás elemet telepített, másodsor következetesen azon volt, hogy a nagy tőke felhalmozódását esetleg elhatalmaskodó magánosok kezében megakadályozza. Hogy ezt mily eszközökkel valósította és valósítja meg az állam, arról föntebb már részletesen volt szó. Eleinte szemmeláthatólag maga a brit állam küzd az egyes kapitalistákkal — emlékezzünk a *Company of New-Zealand*dal folytatott erős küzdelmére — majd 1850 körül, midőn ezek legnagyobb részét leszorítja a szintérről, maguknak az immár demokratikus és „szabad önkormányzást követelő” új-zélandiaknak engedi át a továbbműködés terét. Az ország belügyeinek intézői a vagyontalanok lesznek, míg a gazdagok kis számú ellenzékké gyengülnek. Az lenne e ponton természetes, hogy már most a vagyontalanok igyekezzenek meggazdagodni és a gazdagok szegényedjenek el. Azonban az új-zélandi egyelőre egyáltalán nem akar — nem is tud — nagy vagyonra szert tenni. Az állam kisajátítási jogánál és a még megműveletlen területek fölött gyakorolható rendelkezési jogánál fogva a föld leghatalmasabb ura, legmesszebbmenő munkásvédelmi beavatkozásánál fogva a leghatalmasabb munkaadó, vasutak, posták és távírdák és egyéb közérdekű vállalatok hatalmas ura — az ő istenük, neki kívánnak szolgálni és tőle várnak mindent. Nagyon természetes, hogy a népesség túlnyomó része, a munkás elem, a munkaadóktól a kormányhoz pártol át és az állam kívánsága szerint szavaz: hiszen az állam nem tagad meg szavazójától semmit és minden kívánsága a munkásság érdekében is van. Az „állam” élén pedig Új-Zéland kormánya és ennek élén az angol korona áll. Az angol korona, az angol állam érdeke az, mely Új-Zéland államéletét mindenekfölött irányítja. Láttuk a kormányzó szerepét: a törvények szentesítésének közege ő, aki rendszerint passzive viselkedik, de aki vétőjával mégis mindig ott van, ha Anglia érdekeinek veszélyeztetéséről van szó. Jó példa ennek megvilágítására az *Undesirable Immigrants Bill* története, mely törvényjavaslat a Governor vétője folytán azért nem lett törvénnyé, mert a bevándorlás oly nagyfokú megakadályozása, mint amelyet a javaslat kívánt, Anglia érdekeire nézve nem volt kívánatos. Angliának Új-Zélandban még sok meg nem művelt föld megművelésére, még sok kellőkép fel nem darabolt föld földarabolására és állandóan bizonyos mértékű friss angol telepítésre van szüksége, mely utóbbi a vérségi kapcsolatot van hivatva üden fentartani. Így csak némiképp érvényesültek a törvényjavaslat eszméi: megakadályozták ugyan a bevándorlást, de csak bizonyos beteg, rovott múltú, stb. bevándorlókkal (*Act to place certain restriction on immigration into New-Zealand*, 1899) és a kínaiakkal szemben (*The Chinese Immigrants amendment Act*, 1896.) Ámde ez a politikai kapcsolat és az állandó angol kulturális befolyás, továbbá a csöndes mértékben egyre folyó angol telepítés, szaktekintélyeknek Angliából való hozatala» Angliával, mint anyaállammal való olcsó postai és hajóérintkezés, stb, nem elég. Hiszen mind e kapcsolat mellett kötelessége Új-Zélandnak Angliával szemben alig van; legföljebb ama erkölcsi kötelessége,

hogy hadi veszély esetén illik az összbirodalomnak segítségére mennie. Azonban e hadi segítség kötelessége és mértéke törvénybe iktatva nincs és azt esetről esetre az országgyűlés szavazza meg. (így pl. napjainkban is épít az ország Anglia tengeri hadi erejének gyarapítására hadihajót.)*

Mindennél szorosabb kapocs is fűzi Új-Zélandot Angliához. Ez a kapocs: a gazdasági. Ennek a gazdasági kapocsnak a vizsgálatánál tűnnek egyszersmind legélénkebben szembe Anglia számokban kifejezett érdekei gyarmatügyi politikájában. Ez a kapocs a következő. Új-Zélandnak önálló költségvetése van és a „maga pénzén” műveli meg földseit; viszont a maga pénztárába folynak be természetesen a külkereskedelemből befolyó jövedelmek. Nos: az ország megművelésére szükséges tőke túlnyomó részét Anglia adja „kölcsön” és a termények és egyéb kiviteli cikkek legnagyobb részét Anglia „veszi meg”. Pénzt Nagybritánia Új-Zélandnak 3—3¹/₂% kamatra ad kölcsön. Mi sem természetesebb, mint, hogy az ország kapva kap minden pénzen, mely Angliától ered; hiszen hol a világon kapna olcsóbb pénzt? Viszont Anglia mindenkor szívesen bocsát Új-Zéland rendelkezésére bármily összeget; hiszen hova helyezhetné el célszerűbben tőkétjét, mint a maga gyarmatába? A múlt évek költségvetései szerint 1200 millió koronányi államadóssága van Új-Zélandnak; ebből 1100 millió koronával Angliának tartozik. Kiviteli cikkeivel üzött külkereskedelméből pedig** pl. 1902-ben 624 millió koronányi jövedelme volt az országnak, melyből 407 millió korona Angliától eredt.*** (A többi főleg az Egyesült-Államoktól.) Anglia mindig ad pénzt és mindig vesz árút. Így nemcsak sok és igen olcsó pénzt kap az ország Angliától, nemcsak hogy mindenkor jó vevőt lel az anyaállamban, de egyszersmind terményekkel, árukkal fizetheti le a kapott kölcsön kamatait, esetleg tőkétjét is. Anglia pedig kölcsönadott pénze kamatai fejében kitűnő olcsó árút kap. Amíg Új-Zélandnak idegen pénzre lesz szüksége és amíg Anglia pénzt mindig adhat, addig Anglia e politikája sikeres lesz. Addig Új-Zéland mindenkor szívesen piaca az „anyaállamnak” és szívesen ragaszkodik hozzá.

Mi sem természetesebb ily körülmények között, mint hogy az ország lakosságának karaktere is e viszonyoknak megfelelőleg alakul. Egyszerű, de erős, megfontolt, de merész nép. Praktikus, a maga érdekeinek minél helyesebb kielégítését keresi, de az eme cél felé vezető úton semmi akadályt nem ismer. Így valósítja meg a legnagyobb gyorsasággal és könnyedséggel Európa sok oly reformtörekvését, mellyel a modern kultúra ősi talaján olyan nehéz küzdelemben

* Az ország állandó hadi ereje igen csekély; az „önkéntesek” száma pedig néhány ezerre rúg. A hadköteles kor a férfi 17-ik életévétől 55 éves koráig terjed.

** A Middle Islandból 1857 óta több mint 69.000.000 font sterling értékű aranyat exportáltak. 1907-ben 20.069.600 font sterling értékű nemes ércet, állatot, állati és növényi termékeket és gyümölcsöt exportáltak.

*** *Statistics of the Colony of New-Zealand for the Year 1902.* (Siegfried: i. m. 325. 1.)

baktatnak előre. Mert Új-Zéland merész, de épenséggel nem különösen zseniális népe nagyon jól tudja és érzi, hogy mindenkor ott van mellette, fölötte és mögötte a hatalmas védelmező, a nagy protektor, ki könnyű szerrel hozza helyre a hibát, melyet a nép gyors és merész munkájában netán elkövetne.

Britannia törekvésének megvalósultát a nép e karaktere s a demokrácia kifejlődését természetesen a régi arisztokrácia és a konzervatív erők teljes hiánya tették lehetővé.

Hozzájárult mindehhez a szigetországnak a világ többi részétől való nagy földrajzi elszigeteltsége, mely igen korán arra a meggyőződésre vezette a szigetország lakosságát, hogy minden közelről megfigyelhető mintakép nélkül, magának és önállóan kell belső viszonyait berendeznie.

A kicsi ország népe közvetlenül érintkezhetik kormánya tagjaival és államát nem mint valamely misztikus mumust, hanem mint élete teljességének, jólétének forrását, mint jóságos apját tekinti, tiszteli és szereti. Felfogása szerint az állam minden lehetők és helyesnek megvalósítására képes.

Így valósul meg a brit állam érdekeivel egyidejűleg a nép érdeke is. Az állam megkapja derék munkását, ki a piacot megműveli, az ipart és kereskedelmet fellendíti. Anglia adja a pénz túlnyomó részét a munkások és megkapja érte a munka eredményének, az exportált áruknek legnagyobb részét. A munkás pedig megkapja államában mindenható védelmezőjét, reformtörekvéseinek istápolóját, gondviselő atyját.

Szocializmusról azonban Új-Zélandban nem igen esik szó: az állam és a közállapotok szocialisztikus színezetűek, a nagyobb hatás kedvéért el is hangzik néha egy-egy szocialista frázis, azonban az állam kifejezetten szemben áll a magukat „szocialistáknak” vallókkal. „*Si nous voulons a tout prix qualifier le politique du ministère Seddon, il faut l'appeler démocratique et réserver le mot socialisme pour des réformes beaucoup plus larges et en réalité beaucoup plus prétentieuses que celles de M. Seddon et de ses amis*” — mondja Siegfried* Tényleg: Új-Zélandban fejlett demokrácia van és meg van e demokrácia, azonban keletkezésének és fennállásának főoka és főfeltétele a brit állam antiszociálista, kapitalista törekvésében rejlik.

Más lapra tartozik annak megvitatása, hogy e demokrácia hova fog a jövőben fejlődni. Ma még teljes bizonyossággal mi sem állapítható meg. De igen valószínű, hogy a népesség nagyarányú szaporodása és a már-már felcsillanó imperialisztikus törekvések** indító rugói az anyaállammal fennálló kapcsolat jövőendő meglazulásának. Persze ez a jövőendő még bizonytalán igen távol van. Amde ha hozzávesszük, hogy a jövőendő nemzedékek nagyapái is már Új-Zéland szülőttei lesznek s az *old home* fogalma kétségtelenül el fog halványodni, aminthogy a még megműveletlen földek betelepítése s em tarthat örökké;

* I. m. 173. 1.

** Az övék a Csendes-Oceán szigetvilágából például: Rarotonga, Mangaia, Atiu, Aiutaki, Mauke, Mitiaro, Hervey Islands, Nine, Palmerston Island, Penrhyn Island, Manahiki, Rakanga, Danger Island, Suwarrow Island, stb.

ha megfigyeljük továbbá a szemmel láthatólag eső lejtőt, melyen Nagy-británia csillaga napjainkban már feltartóztathatlanul hanyatlik: akkor tág tere nyílik az itt-ott mégis már nagyhatalomról álmodozó új-zélandi fantáziájának.

Annyi majdnem bizonyos, hogy a jövő ily irányú fejlődésében a napjainkban oly tökéletes demokrácia lassan kapitalisztikus arisztokráciává fog változni: a meghódítandó szigetkolóniákban egyesek kezébe fog felgyűlni a vagyon és a három régi szigeten sem lesz többé a láthatatlan Anglia, melynek érdekei kapitalizmus nélkül való demokráciát kívánnak.

